

NAGY LAJOS

A FÖLDÉRTÉKELÉS ÉS A MUNKAÉRTÉKELMÉLET

A földértékelés elméleti és gyakorlati kérdései mind szélesebb körben jelentkeznek a közgazdasági irodalomban. A szocialista mezőgazdaságban a földminőség és ár meghatározását a marxista járadékelmélet leegyszerűsítései és a marxista értékelmélet nem megfelelő alkalmazása az eddigi időkig akadályozták. Két egyébként fontos tétel eltűzéséről van szó, arról, hogy a *földanyagnak nincs értéke*, csak ára („a föld ára irracionális értékforma”), másfelől arról a tételről, hogy a *földjáradék és a föld ára levonást* jelent a földbe bekebelezett tőkéből, ezért akadály a mezőgazdaság anyagi-technikai fejlődésének.

Sok marxista közgazdász, mivel a társadalmi elsajátítás és szükségletre termelés a szocializmus alapvonásai, mivel az *ártermelés körének szűkebb* volta azt is jelenti, hogy a szocialista tulajdonba levő föld nem áru, tagadja a földnek, mint a szocialista tulajdon tárgyának nemcsak az érték kategória, hanem az *árkategória* jellegét¹ is. Valamint minden ellenérték irracionális, amelyet a földanyagért adnak, tehát nem a földtőkét növeli.

A föld minősítésének (használati értékének), valamint a föld „értékelésének” (elszámolási árának, vagy forgalmi árának) előtérbekerülése az utóbbi időben egyrészt annak következménye, hogy a földanyag terjedelme a fejlett országokban abszolúte csökken (az ipartelepítés, városok, a közlekedés fejlődése, egyéb építmények csökkentik a művelt földterületet, s nem nő ilyen mértékben a nyert földterület). Másrészt az utóbbi időszakban a *földforgalom különböző formái megnövekedtek*. Többek között: a) a termelőszövetkezeti földtulajdon és a személyi földtulajdon kialakítása, földmozgást okoz a termelőszövetkezet és a kívülállók között, a termelőszövetkezet és az állam között, valamint a személyi földtulajdonosok között.² b) A telekforgalom megnövekedése, amely földmozgást jelent a magánszemélyek között, a magánszemélyek és az állami szervek között. c) *Végül* az új gazdaságirányítási

¹ A gazdasági mechanizmust megelőző vitákban tisztázódott, hogy legtágabb értelmű fogalom az ár kategóriák fogalma, mert ez magában foglalja: a) az érték kategóriákat (pl. társadalmilag szükséges munka két mércéje), b) a piaci kategóriákat (kereslet, kínálat, nyereség, ár), c) a pénz kategóriákat (adó, vám illeték).

² Ide tartoznak olyan okok is, amelyek a telekgazdálkodással kapcsolatosak, a magántelek és állami telek 5—6-szoros áreltérése, vagy az, hogy nagyvárosokban az építők és az építtetők nincsenek kényszerítve az olcsó telekár miatt arra, hogy az épületek ne a földön, hanem a levegőbe terebélyesedjenek.

rendszer bizonyos elemei, a jövedelem- és támogatás szabályozás is indokolja ezt.³ (Pl. telekhasználati díj befizetése.)

A következőkben, ha a föld minősítéséről beszélünk, akkor a föld használati értékének megközelítését értjük. Azt, hogy milyenek a *természeti-gazdasági* paraméterei a földnek, milyen hatékony a föld, mint termelőeszköz. Ha a föld értékeléséről beszélünk, akkor ezen a földanyag árát, a földtőke értékét, továbbá a földár szerepét a mezőgazdasági termékek költségviszonyaiban értjük.

A földminősítés-értékelés a marxi közgazdasági irodalomban manapság a következő vetületekben merül fel: a) Milyen földön kifejtett munkaráfordítás határozza meg a társadalmi értéket? (Ez a mezőgazdasági áruk cseréjében, termelésében és elosztásában ható értéktörvény követelményeit tárgyalja.) b) Mennyiben beszélhetünk a mezőgazdasági rendeltetésű földek értékéről és áráról a szocializmusban? (Ez a kérdés a marxi értékelésnek, illetve „irracionális árelméletnek” az alkalmazását érinti a mezőgazdaság legfontosabb termelőeszközeire, a földre, illetve a földminősítés kérdését, mint gazdasági, hatékonysági számítási problémát.)

I.

A FÖLDANYAG „ÉRTÉKE”, A FÖLDTŐKE ÉRTÉKE ÉS A FÖLD ÁRA

A föld ára a polgári gazdaságban két vonatkozásban szerepel: a) a föld mint termelőeszköz ellenértéke az *adás-vétel* során (forgalmi ár), b) a földnek, mint *bérlés* tárgyának az ellenértéke (bérlési díj). Megjegyezzük, hogy az utóbbi éppen úgy nem ár, mint ahogy a kamat sem a kölcsöntőke ára. A föld a bérlési viszonyban csak használatra kerül a bérlőhöz, az elsajátítás *rendelkezési mozzanata* a földtulajdonosnál marad. A használatba adás is legtöbbször *ideiglenes*, meghatározott időre történik.

A föld áránál különbséget kell tenni; a) *A mezőgazdasági területek, valamint a nem mezőgazdasági területek között* (pl. a mezőgazdaságból elvont ipari és közterületek és telkek, a feldolgozóipar, vagy a kitermelő (olajipar) számára elvont területek között). b) *A mezőgazdaságon belül a különböző művelési ágak között*. c) *Aszerint, hogy milyen célból van szükség a föld árára, „értékére”* (pl. a föld forgalom — földár —, vagy adózás, — jövedelemszabályozás, — vagy az árképzés, vagy a termelés területi elhelyezése miatt). d) *A föld ára aszerint is különböző lehet, hogy kisparcellákról, vagy összefüggő nagy földterületek adás-vétele történik-e meg.* A kisparcellák ára általában magasabb, mivel irántuk a kereslet nagyobb. A kisparcella melléktevékenység területe (munka utáni kiegészítő tevékenység tere, a kétlakiak egyik jövedelemforrása). E formában a megtermelt termékek helyettesítik a piaci vásárlást, így az itt termelt termékeket kiskereskedelmi áron értékelik, továbbá az itt végzett munka egy részét nem számítják fel. Ez okozza a parcellák nagyobb keresletét. Gyakori az is, hogy a mezőgazdasági tevékenységet folytató üzem ahhoz, hogy az *adott* technikai szintű termelőkapacitását kihasználja, vagy a *magasabb*

³ Az új földtörvény ugyanis megteremtí a *föld személyi tulajdonát* is azzal, hogy a beltérületeken, zártkertekben a harmadik személyek (pártoló tagok, tsz nyugdíjasok, járadékosok) I kh-ig mentesítést kaphatnak. Ez a személyi földtulajdon különbözik egyfelől a tsz-tag háztáji gazdaságától, mert ez nem a tagsági viszonyon alapul, nem kiegészítője a közös gazdaságnak, másfelől a még meglevő egyéni paraszti tulajdontól, mert ez származhat a tsz használatában levő földből is, valamint ennek fogyasztói jellege domborodik ki inkább, nem termelő jellege.

szintű technika beállítását biztosítsa, kisebb földterületeket vásárol. Az így szükséges földterület kevesebb, mint a gazdaságosan működő új üzemekhez szükséges földnagyság.

Az e részben a föld árának megközelítése ráfordítás-jövedelem oldalról történik.⁴ A föld árának (értékének) megállapításánál a leggyakrabban alkalmazott elvek a következők: a) A föld árát *helyettesítési alapon* határozza meg. A földnek annyi az értéke, amennyivel azt más termelési feltételekkel (eszközzel és munkával) helyettesíteni lehet. b) A *földtőke*, tehát a földbe kebelezett állótőke alapján. c) A *különbözeti járadék* tőkésítése alapján.

A marxi munkaértékelmélet szerint — amely a szocialista politikai gazdaságtan fundamentuma — a *földanyagnak*, mint „őseredeti és elpusztíthatatlan” anyagnak, munka-értéke nincs. A *földtőkének* van értéke. A földtőkénél is meg kell különböztetnünk: a *földbe bekebelezett* tőkét, amely hat és megváltoztatja a talaj természetes termékenységét alkotó fizikai, biológiai, kémiai tulajdonságokat (műtrágya, talajjavítás, öntözés stb.) azoktól a ráfordításoktól, amelyek a *földön* létesítményeket hoznak létre (épületek, gépek stb.), amelyek nem hatnak a talaj *természetes termékenységére*. Az előbbieket túlnyomórészt olyanok, amelyeknek, ha az értékük amortizálódott, a talaj természetes termékenységét tartósan megnövelték. Az utóbbiak úgy viselkednek, mint a többi állóeszköz. A *földanyagra* nem lehet a munkaértékelméletet alkalmazni. A földanyag azért áru, mert olyan korlátozott természeti feltétel, amely munkával újra nem termelhető, mert elkülönült tulajdonságok elszakítják (monopolizálják). A földnek, mint anyagnak, meghatározott sajátosságai vannak; a) a földanyag *megettérülését* tekintve nem forgótőke (hiszen nem egy termelési folyamatban vesz részt), nem állótőke, mert rendeltetésszerű használat esetén „értékéből” nem veszít (nem amortizálódik). b) A földanyag vásárlására fordított tőke, noha „nem kibott” pénz, mert termelési feltételek biztosítása, mégis a szó valódi értelmében nem növeli a tőke technikai összetételét és a munka termékenységét. Nem olyan ráfordítás, mint pl. a talajjavítás, vagy az agrotechnika fejlesztése, vagy a korszerű gépek alkalmazása.

A földanyag ára nemcsak egyszerűen a föld ára, hanem egy potenciális termelési feltétel jövedelmének, (járadéknak, tiszta jövedelemnek) és e jövedelemre szóló jogcímnél több évre szólóan az eladása. A nehézséget a földanyag „értékének” a meghatározásában az okozza, hogy a földanyag, mint a „természet terméke” csak potenciális termelési feltétel, a földár pedig társadalmi-gazdasági jelenség.

A *földanyag árát* meg lehet úgy közelíteni, hogy az adott földdarab különbözeti I. számú járadékát tőkésítjük a meghatározott kamatlábbal. Azért csak az I. számú különbözeti járadékot, mert a pótlólagos ráfordításokkal és a jobb minőségű földdel kapcsolatos II. számú különbözeti járadék szerepe megjelenik a földtőke nagyobb értékében, vagy ennek természetes termékenységgé válásában. Amennyiben pedig minden földön nagyobb folyamatos ráfordítást eszközölnek, annyiban ez nem járadékszerű jövedelem, hanem ideiglenes extrajövedelem.

A földanyag árának megállapításánál az is gondot okoz, hogy milyen kamatláb mellett történjen az I. sz. különbözeti járadék tőkésítése. A megoldások lehetnek: a) hosszú és középlejáratú, népgazdasági beruházási *hitelek* kamatlába, amelyek állami preferenciákat, ill. diszpreferenciákat nem tartalmaznak, b) a mezőgazdasági beruházási hitelek *tényleges* kamatlába, c) esetleg a tőkés országok jelentős *jelzálogbankjainak* kamatlábai. (Ez utóbbi számos nehézséget jelentene, mivel az

⁴ Mint ismeretes, az ár nemcsak áruterelési (ráfordítási), hanem áruforgalmi (piaci) árkatégória is.

egyreszrök országok jelzálogbankjainak kamatlábai igen jelentősen eltérnek a hazai birtokstruktúra, a technikai fejlesztés tőkeigényének különbsége, az állami támogatás különböző formái és mértéke miatt) d) a *megtakarított* pénzeszközök kamatlába.

A *földtőke árát* a földbe bekebelezett tartós-egyszeri állótőke ráfordítások alapján határozhatjuk meg. A földtőke árát egyrészt a földtőke *nettó értéke* alkotja. Ez nem más, mint az állótőke ráfordítás és amortizációk differenciája. Ez a rész úgy is felfogható, mint a kapitalizmusbeli bérleti díj kamat részének a tőkésítése. Másrészt a földtőke nettó értékének a *kamata*. A szocialista gazdaságban a földtőke értékét azért nem lehet egyszerűen a földtőke kamatának a tőkésítésével meghatározni, mert a szocializmusban objektív nagyságú bérleti díj (amelynek része a kamat) nincs. A szocialista üzemek földbérlete kis terjedelmű, továbbá a tsz-ek állami földet használnak, amelyek bérleti díja rendkívül alacsony.

Nyilvánvaló, hogy a földtőke értékének ez a kiszámítása gyakorlatban még számos nehézséget okoz. Így: a nettó *földtőke* értékének meghatározásánál többek között azt, hogy a) a földanyag és a földtőke is sajátos termelő (álló) eszköz. A *földtőke* ha amortizálódik, növelheti a természetes termékenységet, a földtőke amortizációja nem jár a földanyag amortizációjával.

b) További megfontolást igényel, hogy határoljuk el a *földtőkét* és a mezőgazdaság *egyéb* állótőke ráfordításait, pl. gépek, istálló, épületek. A földtőkén a *talajba eszközölt*, s a talajra *közvetlen ható* állóalap-jellegű ráfordításokat értjük. Ilyenek lehetnek a talajjavítás, trágyázás, a növénytermelést közvetlen szolgáló létesítmények, az évelő növénykultúrák ráfordításai.

c) Ezen kívül az új földtőke befektetések és a régi földtőke „maradványok” összegezése.

A *földanyag ára és a földtőke ára* adja a föld teljes árát. Ez a megoldás-hasonló Marx elgondolásához, aki szerint a *járadék* (a földanyag használati díja) a kamat (a földtőke használati díja) alkotja a bérleti díjat. A földár mindig a *bérleti díj tőkésítése*, nemcsak a tulajdonképpeni mezőgazdasági földjáradék tőkésítése. A bérleti díj két eleme, a járadék és kamat *azonos* egyfelől abban, hogy mindkettő a földtulajdon (használat, rendelkezés) realizálása, másfelől abban, hogy a föld árában mind a kettő megjelenik.

A szocializmus viszonyai között annyiban más a helyzet, hogy mivel a bérleti rendszer hiányzik, nincs abszolút járadék, azt tehát nem kell tőkésíteni, továbbá a földtőke értéknövekedése nem a földtulajdonosok közreműködése nélkül jön létre.

A fentiek alapján a föld árát fel lehetne vázolni, hogy $F_a = N_a + K_a$. Más szóval a föld ára egyenlő a *földanyag árával* (amelyet az I. sz. különbözeti járadék tőkésítése adna), plusz a *földtőke árával*, amely két tényezőből áll: az *egyik* nettó földtőke értéke (ami megint másképp nem más, mint a földtőke után járó kamat jövedelem tőkésítése adott kamatlábbal.) A *másik* pedig a földtőke kamata. Tehát a $K_a = k_n + k_p$, ahol k_n = a nettó földtőke, a k_p ennek a kamata.

Ha szemléltetjük egy olyan példán, ahol a különbözeti I. sz. átlagjáradék kh-ként 301 Ft, 1000 Ft/kh a földtőke nettó értéke és 7% a kamatláb, a föld ára akkor a következő: a *földanyagra* 430 Ft (301 tőkésítve 7%-kal), a *földtőke ára* 1000 Ft (a nettó földtőke érték) plusz 70 Ft kamat (1000 földtőke után 7%). Tehát a földára $430 + 1000 + 70 = 5370$ Ft.

A kamatlábnak tehát a földár meghatározásánál kettős szerepe van, egyfelől a különbözeti járadék tőkésítési tényezője a *földanyag árának* a meghatározásánál, másfelől *földtőke* után számított kamat tényezője is.

A földár ilyen meghatározása és gyakorlati használhatóságának biztosítása további kutatómunkát igényel. Elemzésre váró kérdés az, hogy a földtőke ára

miért tartalmaz kamatot is, noha lehet, hogy nem *hitelből* vásárolták a földet. Továbbá hogyan lehet meghatározni a földanyag, mint egyik komponens árát, ha nem hoz különbözeti járadékot. S nem utolsó sorban miért csak a különbözeti I., s nem a II. számú járadékot is tőkésítik. Ilyen megoldandó kérdés az, hogy a járadék nemcsak a tiszta jövedelemben, hanem a munkadíjakban is jelentkezik.

A különböző minőségű földek árát (a földanyag-ár tényezőt) a következőképpen lehetne meghatározni: a) A *jó minőségű* földek árát a tényleges különbözeti járadék nagysága alapján. Vagy úgy, hogy megállapítanánk minden föld járadéknagyságát, vagy ha úgy az átlagjáradékot kulcsárszámok segítségével az adott földekre differenciálnánk.) b) A *rossz minőségű* földek árát a *negatív járadék* alapján határozhatnánk meg. Ezen a *társadalmi* nagyságú tiszta jövedelem és a *tényleges* tiszta jövedelem különbségét értjük. (Itt meg kell oldani azt, hogy mi legyen a földanyag ára azokon a földeken, ahol semmilyen tiszta jövedelem nem képződik.) c) A *közepes* minőségű földeken a földanyag árát a tiszta jövedelem meghatározott részének tőkésítése alapján lehetne meghatározni. Pontosabban itt a földanyagnak elméletileg nincs ára. E földek áránál a földtőkének és a piaci viszonyoknak van ármeghatározó szerepe. A földérték (ár) meghatározásával kapcsolatos vélemények, ha nagyon sok alapos és figyelembe vehető szempontot tartalmaztak is, az a hibájuk, hogy egyfelől vagy a földanyag, vagy a földtőke szerepét hangsúlyozták túl, s a kettőt együtt nem, másfelől a földterület csökkenését úgy tekintették, hogy a föld az *effektív szükségletekhez* viszonyítva is kevés.

A föld értékének megállapításáról folyó vitában az egyik megközelítés szerint a földnek is van értéke; mivel minden föld munkát tartalmaz, és a fejlett országokban őseredeti állapotban nincs föld.⁵ Ezen álláspont szerint, az értéknagyságot az áru újratermeléséhez szükséges társadalmi munka határozza meg, ezért a föld értékét a föld mint pótlólagos kapacitás létrehozásához szükséges, vagy a földet más termelőeszközökkel helyettesítő ráfordítás határozza meg. A fenti álláspont fő érvei: a) a föld értékének meghatározásánál nem az a fontos, hogy mennyi munka van benne, hanem az, hogy alkalmazásával mennyit lehet megtakarítani, b) ami szűkös, az nem lehet értéktelen. A föld értéke nő, mert nő iránta *közvetve* a kereslet (lakosság számának növekedésével nő a kereslet a mezőgazdasági termékek iránt) és *közvetlen is* (mert nő más termelési ágak és az infrastruktúra földigénye.) A föld értéke az a ráfordítás, amelyet viselni kellene, ha nem lennének földterületek. Ez az álláspont csak rész igazság; a) A föld, amely mint termelőerő, ha a munkafolyamatba kerül is, nemcsak a munka, hanem a természet terméke is. A *földanyag* így, ha nem is oka, de anyagi feltétele a jövedelemképződésnek, a földjáradék képződésnek. Ezért a földanyag tulajdonának (vele való rendelkezésnek és használatának) ha értéke nincs is, de „ára” van. A földanyag ára nemcsak a földtőke értéke, vagy (más szóval a kamatjövdelem tőkésítése), hanem ennél nagyobb. Más szóval a bérleti díj nagyobb, mint a kamat. b) Ezen kívül a földtőke ráfordítások amennyiben már egyszerűen újratermelődött, (tehát leamortizálódott) akkor a földanyag értékét növelik. Ez az álláspont nem igazolja, hogy a föld ára — ha eltekintünk a piaci viszonyoktól — akkora, mint a „munkával elragadás költsége”. c) A *természet* maga is hozhatja olyan állapotba a talajt, hogy azt nem kell munkával kiszakítani a természettel való szerves kapcsolatából. Amikor a földbe, mint termelőeszközbe eszközölt *folyamatos* ráfordítások alapvetően a növényi termékek termelését célozzák. Ezen kívül az egyszerű (földtőke) ráfordítások hatása a folyamatos ráfordításokra a földanyag-termelőkenységének a közvetítésével valósul meg. Tehát különbséget kell tenni a

⁵ Dr. Pirityi Ottó: A területek értékéről. (Pénzügyi Szemle, 1968. 1. sz.)

földet munkaeszközzé tevő ráfordítás és a mezőgazdasági termékek termelését célzó ráfordítások között. A földtőke mellett nem lehet eltekinteni a földanyagtól sem. Ezért bizonyos értelemben a föld „használati érték, de nem érték”. Ami a *földérték nagyság* meghatározásánál kísérti a szerzőt, az a határhaszon elmélet. Az értéket nem lehet elszakítani a ráfordításoktól. A földanyag szükössége nem a föld „értékre”, hanem az árára hat. Egyébként a munka-termékeknél is a szükösség, ha ez kifejezésre jut a kínálat viszonylag alacsony voltában és időleges, szintén nem a piaci értékre, hanem az árra hat. A felfogás másfelől hasonlít a Smith-féle egyik „tudománytalan” értékelméletre is, miszerint az értéket nem munka, hanem a jövedelmek határozzák meg.

Másképpen a földanyagot — a jelenlegi technikai-technológiai feltételek mellett — gazdaságosan, szintetikusán nem lehet előállítani: a) a mai földárak ennek a földértéknek a töredékei, b) a földanyag sajátosságai miatt jelenleg lehetetlen ennek az újratermeléséről beszélni, ugyanis a talajba eszközölt ráfordítások csak kiegészítik és csak részlegesen helyettesítik a természeti erőt.

A föld értékének növekedésével kapcsolatban is több ellenvetés lehet: a) Ha nő is a közvetlen, vagy közvetett földkereslet, a technika fejlődése olcsóbbá teheti a föld helyettesítését és az új földek megszerzését is (nyilvánvaló, hogy a technika mai fejlettsége mellett a mocsár lecsapolás nagyobb termelékenységgel valósítható meg, mint a múlt században.) b) A földhelyettesítés a jobb földeken indokolt főképpen, s így nem biztos, hogy így nő a helyettesítés ráfordításigénye. *Nemcsak a termékeket előállító munka termelékenysége, hanem a földet „előállító” munka termelékenysége is növekszik.*

A földértékelésben a másik álláspont a *földtőke értékének* szerepét csökkenti. A munkát tartalmazó földet *egészében* olyanak tekinti, amelynek nincs értéke.⁶ E hibáján kívül azonban helyesen alkalmazza a marxi értékelméletet, bírálja az előbb ismertetett felfogás értékelméleti fogyatékoságait: a) az érték az árutermelés-forgalom *objektív szabályozója*, s nemcsak egyszerűen számítási kérdés, b) a munka magában nem alkot *árértéket* (esetleg az érték valamilyen mennyiségi vonatkozását). A munkát ebben különösen társadalmi (egybekapcsolt és elkülönült) feltételek mellett kell kifejezteni, c) az ár az árukategória, de nem mindig érték kategória (így a földár irracionális árukategória.)

Ezek az érvek nagyrészt helytállóak, bár bizonyos kiegészítésre és pontosításra szorulnak; a) Ugyan igaz az, hogy az érték konkrét forgalom csereszabályozója, de mégis azért kényszerültek a közgazdászok a föld „értékét kiszámolni”, mert a tényleges föld áruforgalmi viszonyok a szocializmusban nem voltak, így a piaci árak mögötti értékrendenciák nem tárthatók fel. b) Az absztrakt (általános) munka általános vonással is bír (hogy ez mindig munkaerőkifejtés), ezért az *érték bizonyos mennyiségi* vonatkozása akkor is meglesz, ha a technikai-jellegű munkamegosztás (szakmák, termelési ágak között) mellett nincs tulajdoni elkülönültség, s valóságos piac sem lesz. Sőt ekkor az érték kiszámítása, mivel a munka közvetlenül nemcsak dologi formájuk közvetítésével lesz társadalmi, sokkal jobban megoldható lesz. Ez tehát nem teszi feleslegessé az érték meghatározására tett fáradozásokat.

A föld érték elésében találkozunk más megoldással is. Eszerint mivel a föld iránti kereslet tartósan nő, s így a föld társadalmi használati értéke is (a föld összmenyisége, valamint ennek viszonya a társadalmi szükségletekhez), nő ezért a föld piaci

⁶ Dr. Bors László: Megjegyzések „A területek értékéről szóló” cikkhez. (Pénzügyi Szemle, 1968. 12. sz.)

értéke és ára is növekszik.⁷ Nyilvánvaló, hogy a földanyagnak piaci értéke sincs, ha nincs értéke, mert a piaci érték ugyan „ár is”, de érték is. A jó földeken a ráfordítások földkínálat növelésének is felfoghatók.

A földek *relatív árának* a csökkenése is ellentmond ennek az állításnak. A föld relatív árának csökkenése több jelenséget takar. Vagy a földet előállító, vagy pótló munka termelékenysége gyorsabban nő, mint a feldolgozó iparban a munka termelékenysége. Ezt azonban nincs okunk feltételezni márcsak a mezőgazdasági munka sajátosságai miatt sem (a mezőgazdasági munka függése a természeti feltételektől, a természet átalakító hatása következtében stb.) Az igazi ok a következő: 1. A föld-anya reál-árának a viszonylagos (esetleges abszolút) csökkenése, 2. a mezőgazdasági nagyobb földkomplexumok keresletének a csökkenése, a ráfordítások kisebb jövedelmezősége, vagy a mezőgazdasági termékek keresletének lassúbb növekedése miatt.

II.

A FÖLD ÁRA ÉS A FÖLDJÁRADÉK

A közgazdászok *többsége* által — már a régi irányítási rendszerben is — elismert volt a különbözőzeti járadék léte a szocialista mezőgazdaságban. A különbözőzeti járadéknak alap oka a szocializmusban a *föld mint a gazdálkodás tárgyának monopóliuma*. Ennek *természeti oldala* a földek különböző minősége és a jó földek korlátozott mennyisége, *gazdasági oldala* pedig a földtulajdon, pontosabban az elsajátítás elemeinek, a birtoklásnak és a gazdálkodásnak az elkülönültsége.

A földjáradék kérdéssel átfogóan, még kevésbé a járadék és a földár viszonyával a magyar közgazdasági irodalom eddig elenyészően foglalkozott csupán. Ennek több oka volt: a) a közös gazdaságok föld-keretei rendkívül mozgékonyak voltak (összevonások; szövetkezeti földtulajdon hiánya stb.), b) a korábbi mezőgazdasági árak még a jó földű szövetkezetekben is kismértékű felhalmozást biztosítottak, c) ebből eredően kisebb volt a szövetkezetek közötti differenciálódásban is a különbözőzeti járadék szerepe.

Az előzőekből az tűnik ki, hogy a földanyag ára a különbözőzeti járadék tőkésítése. Említettük, hogy a különbözőzeti I. sz. járadékot kell tőkésíteni. Arról szólni kell azonban, hogy a földjáradék egyéb formáinak, a *fekvési járadéknak és származékos járadéknak* mi a viszonya a tőkésítés során a föld árához.

Az új gazdaságirányítási rendszer új feltételeket teremt a járadék mint *lényegi termelési viszony* valamint *mozgásformai* (keletkezési, elvonási) mechanizmusa számára.

A járadékképződésre és elosztásra ható tényezők az új mechanizmusban a következők: a) a vetésszerkezetre vonatkozó kötelező előírások megszüntetése módot nyújt a gazdaságok egy részének, hogy *területegységen nagyobb járadékot termeljenek a vetésszerkezet természeti feltételeknek megfelelő változtatásával*, b) az ár-emelések *nemcsak a társadalmilag átlagos* bruttó (vagy nettó) jövedelmet növelik — ha nem is nagy mértékben az ipari termelőeszköz árak és a jobb földeken a nagyobb adóterhek miatt, — hanem a különbözőzeti járadékot is (annál is inkább, mert a jobb földek a munka átlagos ráfordítási szintje mellett is nagyobb hozamot adnak, c) a termelőszövetkezetek közötti jövedelem-differenciák gyakran egészségtelen méreteket öltenek, amikor a különbözőzeti járadéknak is szerepe van, d) az indirekt irányítási

⁷ Dr. Rott Nándor: A területek értékének vitájához. (Pénzügyi Szemle, 1968. 12. sz.)

rendszer a mezőgazdaságban a *gazdasági szabályozók változtatásánál* számolt a különbözeti járadék realizálással is. (Új földadó rendszer, reguláló adó, termelési adó stb.), e) a mezőgazdaság és ipar közötti árucserével, a mezőgazdasági árak képzésével, a mezőgazdaság állami támogatásának mértékével, a mezőgazdaság nemzeti jövedelem termelésével kapcsolatban mindinkább előtérbe kerül az, hogy melyik a földminőségen kifejtett munkaráfordítás alkotja a *mezőgazdasági árak mozgásközpontját*.

Ebből is látható, hogy a fekvési járadék olyan gazdasági jelenség, amely kapcsolódik a természeti tényezőkhöz is (de nem annyira a *tulajdonképpeni* földanyaghoz), a *ráfordítási* tényezőkhöz is (de nem annyira a mezőgazdaságban történő ráfordításokhoz). Így indokolt, mint „*harmadik*” tényezőt a földtőke mellett a földjáradéknál számításba venni. Ezt indokolja az, hogy *adott* mezőgazdasági üzem számára objektívebb feltétel, mint a többi termelési feltétel, természeti tényezők bizonyos szerepe miatt kapcsolódik az I. számú különbözeti járadékhoz.

A szocialista viszonyok között is beszélhetünk *fekvési járadékról*.⁸ A különbözeti járadék I. helyzeti formájának anyagi alapja úgy jön létre, hogy az alacsonyabb szállítási költségek miatt alacsonyabb a termék önköltsége. A fekvési járadék szerintem átmeneti járadékforma, kétoldalú gazdasági jelenség, egyik oldalról különbözeti földjáradék-vonásokkal, másik oldalról külön tiszta jövedelem (mennyiségileg extra-profitszerű) vonásokkal bír.

A fekvési járadék különbözeti járadék-ismérvei a következők: a) Természeti tényezőkkel is kapcsolatos (például a domborzati viszonyok hatása a szállítás formáira, a talajminőségre, a talaj szerkezeti összetételének hatása az útviszonyokra stb.). Megemlítem, hogy ezek a természeti adottságok nemcsak az üzemből ki- és befelé irányuló szállítás, hanem az üzemen belüli szállítás tekintetében is különbségeket okoznak az egyes gazdaságok között. b) Tartós jövedelemrész, mivel az említett természeti tényezők, de a fekvést meghatározó gazdasági tényezők (vasútépítés, útépítés, város telepítés stb.) is viszonylag lassan változnak.

A fekvési járadék különjövedelem-ismérvei a következők: a) A fekvési járadéknál a termékek önköltségcsökkenése nem abból ered, hogy nagyobb a terméshozam, hanem abból, hogy kisebb a ráfordítás. b) A fekvési járadék nagyrészt nem természeti tényezőkkel kapcsolatos. Az, hogy milyen a gazdaság fekvése és hogyan változik meg, nem természeti feltételtől, s általában nem is a szövetkezeti gazdaság saját erőfeszítésétől, hanem inkább a termelés területi elhelyezésétől és a társadalom egészének munkaráfordításától függ. A szocialista mezőgazdaságban találkozunk a fekvési járadék csökkenése és növekedése irányában ható tényezőkkel is.

A járadék csökkenése irányában hat pl. az, ha az állam a távolságnak megfelelő differenciáltsággal megtéríti a szállítási költségeket. A szállítási költségek nem alkotják az árképzés tényezőit. (Nálunk a jelenleg érvényben levő rendelkezések szerint km/q-ként 3 Ft-ot térítenek meg a felvásárló szervek.) Ilyen irányban hat az is, ha az állami begyűjtő szervezet közelebb viszik a termelés helyéhez (pl. a termékek egy részét a begyűjtő szervek saját szállítási eszközeikkel szállítják el a gazdaságokból.) Végül így hat az ipari és mezőgazdasági termelés tervszerű területi elhelyezése is. E tényezők hatása azonban nem szünteti meg a fekvési járadékot, mivel a megtérített szállítási költségek általában nem fedezik a tényleges szállítási költségeket, másrészt bizonyos távolságon belül a szállítási költségeket nem térítik meg (pl. a Szovjetunióban 25 km, nálunk 5 km távolságon belül.)

⁸ Azt a tiszta jövedelemrész, amely a kedvező piaci értékesítésből (magasabb árakból) származik, nem számítjuk ide, mert az teljes egészében *értékesítési extrajövedelem*.

A szocialista mezőgazdaságban ugyanakkor érvényesülnek olyan tendenciák is, amelyek a fekvési járadékot növelik. Így pl. a gazdaságok specializációja következtében az önfogyasztás csökkenése és ezzel a külső forgalom növekedése. Továbbá, a mezőgazdasági termelésben az „ipari munka” felhasználása növekszik, s ez megnöveli a gazdaságokba irányuló szállítást.

Mi történjen a származékos járadékkal? A közgazdasági irodalomban a különbozeti járadék „*elsődleges*” és *származékos formáját illetően* szintén több álláspont alakult kis. Egyrészt a fő táplálék (pl. gabonaneműek) termelésében keletkező járadékot nevezik elsődlegesnek, s más növényfélék termelésében keletkező, az elsődleges járadékot meghaladó járadéknagyságot pedig származékosnak. Másrészt, a társadalmi termelés előrehaladásával a fogyasztás szerkezete változik, növekszik az állati termékek, gyümölcs. stb. fogyasztásának az aránya és növekszik az ipar szükséglete a mezőgazdasági termékek iránt. Ezért a származékos járadék nem más, mint a hosszabb időre kialakuló termelési szerkezet alapján keletkezett járadék fölötti többletjáradék, ami annak következtében jön létre, hogy a termelési szerkezet a régebbihez képest megváltozik.⁹ Végül mások szerint származékos járadékról sem kapitalista, sem szocialista mezőgazdaságban nem beszélhetünk.

Hogyan foglalkozott Marx ezzel a kérdéssel? Marx nemcsak egy termék, hanem általában a főtermékek termelésében keletkezett járadékot nevezte „*elsődlegesnek*”.¹⁰ A származékos járadék nagyságáról kettős álláspontot képvisel. Az egyik szerint nagyságát a főtermékek járadéka határozza meg, tehát nem nagyobb a főtermékek járadékánál, miután a tőkés konkurrencia kikényszeríti, hogy a főtermékeket és nem főtermékeket szolgáltató földek járadéka kiegyenlítődjön. A másik szerint a nem főtermékek járadéka lehet nagyobb, vagy kisebb, mint a főterméké, de ebben az esetben az egész járadék származékosként szerepel, vagyis korántsem arról van szó, amit az említett első álláspont tart, hogy a búza járadéka fölötti járadék a származékos járadék.¹¹ Továbbá Marx a származékos járadékot korántsem tekinti a különbozeti járadék olyan lényeges formájának, mint az I. és II. számú.

A tulajdonképpeni mezőgazdasági járadék tárgyalásánál a származékos járadékot úgy kezeli, mint amelyik zavarja és komplikálja az előbbi megértését.

A főtermékek termelésében keletkező járadék jobb megértése érdekében eltekint a főtermék és az egyéb termékek járadékainak viszonyától. Tehát a származékos járadéknál nem a járadékképződés tartalmi kérdéseiről van elsősorban szó, hanem egy növényfélésegi járadékalakulásának vizsgálatát megkönnyítő elvonatkoztatásról.

A szocializmus viszonyai között mi indokolja a származékos járadék kérdéseivel való foglalkozást?

A növénytermelés szerkezete hatással van a járadék teljes nagyságára és a területegységre jutó átlagjáradékra. Ha tehát a jó földeken működő gazdaságok a társadalmilag uralkodó vetésszerkezetben szereplő termékeken kívül más termékeket is termelnek, vagy ha ugyanazokat a növényeket termelik, de más arányban, ez befolyásolja a járadék nagyságát és növelheti az ebből eredő különbségeket. Indokolt e kérdéssel továbbá azért is foglalkozni, mert *szükséges a származékos járadék fogalmának a kiterjesztése.* Származékos az a járadék is, amelyet a növénytermelésben

⁹ Optimum számítások alkalmazása a legkedvezőbb termelési szerkezet meghatározására. MTA Mezőgazdasági Üzemtani Intézete 19. sz. kiadványa. Bpest, 1960. 81—97 old. (Kézirat.)

¹⁰ Marx nem elsődleges, hanem tulajdonképpeni mezőgazdasági járadékról beszél, s e kérdésben A. Smithre hivatkozik, aki még a takarmánytermelést is ide sorolta. (Értéktöbblet-elméletek II. 221. és 325—328. old.)

¹¹ Lásd ehhez Marx, K.: A tőke II. 599 és 737. old.

termelnek, de más ágazatokban realizálnak. Például a jobb minőségű föld magasabb takarmányhozama következtében keletkező járadékalap a takarmányok saját felhasználása esetén az állattenyésztési termékek eladásakor realizálódhat, mivel ezeknek a termékeknek egyéni értéke kisebb lesz.

A származékos járadékot, mint földár-tényezőt elhanyagolhatjuk. A származékos járadék ugyanis nem alapvető járadékforma. A különbözőzeti földjáradék meghatározásánál az átlagjáradékot (járadék/kh) határozzuk meg, amely figyelembe veszi az *adott vetésszerkezetet*, tehát a vetésszerkezetnek azt a változását, amely az *előző* időszakhoz képest a földár meghatározás *időszakáig* bekövetkezett.¹² Végül, ha a termelési struktúra (pl. művelési ág változás történt) ez a földtőke értékében egyszer már úgyis megjelent.

Hogyan alakul a föld ára a tőkés és a szocialista országokban, milyen tényezők hatnak alakulására?

A ricardói és a marxi földjáradékelmélet szerint a kapitalizmusban a föld ára növekszik.¹³ Noha a marxi elgondolás nem vehette számba korábban a modern kapitalizmus technikai és gazdasági jelenségeit, helyesen látta, hogy a föld ára növekedni fog. A föld árának ez a növekedése — úgy tűnik — nagyobb, mint a valuták vásárlóerejének (viszonylagos értékének) a csökkenése. Marx alapvető szerepet ebben a járadék növekedésének és a kamatláb csökkenésének szánt. A járadék növekedését nagyrészt a *tőkés bérleti rendszer* hatásával kötötte össze. A mezőgazdasági termékek ára ugyanis nemcsak *pénzoldalról* (pénzelértéktelenedés) hatnak tényezők, hanem a *piac (kereslet-kínálat)* oldalról is. (Nő a mezőgazdasági termékek kereslete, nő az ára; ugyanaz a termék-járadék magasabb ár mellett nagyobb pénzjáradék.) A bérleti rendszerrel „összenőtt” abszolút járadék magasan tartja a *mezőgazdasági* termékek árcentrumát. A bérlő által eszközölt tartós hatású állótóke befektetések, ha amortizálódtak is, de növelték a föld termékenységét, a következő időszak bérlője által fizetett járadékot növelik.

A klasszikus polgári járadékelmélet kritikájára és felhasználására épülő marxi járadékelmélet tehát a földár növekedésével számol a kapitalizmus időszakában. Ez az előrelátás arra épül, hogy *nő a kereslet a föld iránt*, amelynek okai a következők: a lakosság növekedésével a mezőgazdasági termékek iránti kereslet növekedése; a technika fejlődésével növekszik az egy mezőgazdasági dolgozó által megművelt földterület, s előfordulhat, hogy a mezőgazdasági lakosság száma nem csökken ilyen mértékben.

A jelen időszakban más tényezők is hatnak, amelyek csökkentik a föld keresletét. A gyors technikai fejlődés a határon fekvő földeket helyettesítheti ráfordításokkal, így ezek a földek a *gazdálkodás periferiáira* szórulnak, ahol nem követelmény, hogy egy adott nagyságú tiszta jövedelem (mellék, kiegészítő, hétvégi gazdaságok), vagy egy nagyobb földkomplexum hatékonyságát növelő föld részei lesznek.

A föld ára szempontjából a mezőgazdaságba eszközölt ráfordítások és technikai haladás egy része olyan, amely a *termő földterületet növeli* (pl. terméketlen, hegyes területek termővé tétele). Ezeket a ráfordításokat, a technikai fejlődés ezen típusait az jellemzi, hogy ezek nagyobb ráfordítások, de tartósabb egyszeri ráfordítások is egyben. Ezen kívül ezek megnövelik a föld kínálatát — ha a föld is áru. A mezőgazdaságba eszközölt *ráfordítások* másik része olyan, amely földet takarít meg, földet helyettesít azáltal, hogy növeli a területi termelékenységet. (Pl. fejlettebb

¹² A származékos járadék meghatározásánál nyomon kellene követni a növénytermelési-állattenyésztési ágazat kapcsolatát. A takarmánytermelésben keletkezett járadék az állattenyésztési árakban, vagy realizálódik, vagy elvonásra kerül. (Ez további kutatómunkát igényel.)

¹³ Ricardó azonban helytelenül a csökkenő hozadéokra vezette vissza a járadék csökkenését.

agrotechnikát alkalmazzák.) Ezt a ráfordítást az jellemzi, hogy lehet egyszeri és folyamatos ráfordítás, és hogy ez inkább a föld keresletét csökkenti egyébként azonos feltételek mellett.

A föld iránti kereslet viszonylagos csökkenésében a mezőgazdasági-élelmiszeripari termékek kisebb *jövedelem-keresleti rugalmassága* nagy szerepet játszik.

A jelenkori kapitalizmusban a *járadék reálértékének* növekedése nem megy végbe. A bérleti rendszer a tőkés országok többségében nem uralkodik. A tőke szerves összetétele a mezőgazdaságban is nőtt. A technikai haladás bizonyos szempontból „elértékteleníti” a járadékot. Többek között azért, mert csökkenti a differenciát a határföld és a járadékot hozó föld között. Egyfelől azért, mert a határföld mindinkább a *jobb* földek felé húzódik (kiszorítva a rossz földeket, főként fogyasztói gazdaságokká téve), másfelől kitolja a határföldeket a *rosszabb* földek irányába, ugyanis a ráfordítások növelése kitolja azt a határt, ahol a ráfordítások csökkenő hozamúak.

Ezzel magyarázzák a mai polgári közgazdászok a *föld relatív* árának (értékének) csökkenését. A föld relatív árán a földárindex változásának viszonyát értik az egyéb árak indexének változásához. Többek között a) a földár viszonyát a mezőgazdasági ipari eredetű termelési eszközeinek árához, b) a mezőgazdasági termékek árához, c) a feldolgozó ipar termékeinek árához, d) a fogyasztási cikkek áraihoz, e) a bérek színvonalához.

A modern kapitalizmusra nem igazolódott teljesen a *kamatlábak uralkodóan csökkenő tendenciája* sem. Ha az egész tőke átlagprofit-rátája nem is nőtt, de a monopóliótőke profit rátája növekedett. Ebből nagyobb kamatok is fizethetők. Másfelől a modern technikai-tudományos forradalom megnövelte nemcsak a tőke kínálatát, hanem legalább így a tőke keresletét is. Végül az állami monopóliokapitalizmus rendszerében a kamatláb nem annyira a kölcsöntőke kereslet-kínálat viszonyának a függvénye, hanem fordítva, a monopóliótőkés állam a hitel kínálat-kereslet viszonyát befolyásolja a kamatlábbal.

Ebből az következik, hogy a reál-földár növekedés mögött alapvetően nem a járadék növekedés és kamatláb csökkenés húzódik meg. Ennek okát — véleményem szerint — a földtőke megnövekedett súlyában, valamint az ez után járó nagyobb kamatokban kell keresnünk. Tehát nemcsak a járadék, hanem a kamat, mint jövedelemfajta tőkésítésében kell keresnünk. Ezen kívül a kisebb földparcellák iránti kereslet növekedése felhajtja ezek árát. E birtokkategóriákban a gyakori földmozgás és a magas földárak megnövelik a földkomplexum egészének árát is. Nem utolsó sorban ilyen hatású a mezőgazdaságon kívüli földkereslet növekedése is.

Mit mondhatunk a járadék e nagyságáról a szocialista gazdaságban, főként a szocializmus teljes felépítésének időszakában és az új gazdasági mechanizmus felépítése között? A termelőszövetkezeti szektorban az ár, jövedelemszabályozás, állami támogatás mechanizmusának a figyelembe vételével keletkezett különbözeti pénzáradék növekedik. Mivel a) a mezőgazdasági árszínvonal növekedése gyorsabb, mint a pénz vásárlóerejének csökkenése, b) a jobb földön működő szövetkezetek — az állami támogatás mai formái mellett — a pótlólagos ráfordításokkal a föld nagyobb természetes termékenységét jobban kihasználják, növelik a különbözeti II. sz. járadékot. A technikai fejlődés tehát jelenleg még nem tudja csökkenteni a termelőszövetkezeti jövedelem-differenciákat.

Ha a termelőszövetkezetekben *realizált járadékot* nézzük, ennek a növekedése már nem ilyen egyértelmű. Hiszen a) növényi termékek ára a ráfordítás szintnél alacsonyabb, b) az állati termékek ára alig haladja meg az önköltséget, c) a jobban

differenciált földadórendszer jelentős elvonást jelent, d) az ipari-termelőeszközök áremelkedése és növekvő aránya csökkentőleg hat a mezőgazdasági nettó termékre.

A *kamatláb* alakulásának megítélése — a földáralakulás szempontjából — a szocialista mezőgazdaságban felettébb nagy körültekintést igényel. Ez főképp azzal függ össze, hogy a szocializmusban a mechanizmus vészterhes (hitel) formái a régi irányítási rendszerben háttérben voltak (a beruházások döntő része költségvetésből történt), a beruházási hitelek kamatlába ezen hitelek felvételét kevésbé befolyásolta. A mezőgazdaságban bonyolította a helyzetet az, hogy az állami „támogatás” egyik módja a hitellelengedés volt, amely nemcsak a kamatnak, hanem a törlesztésnek az elengedését is jelentette. A hitelt még kevésbé előzték meg gazdaságossági számítások. Az új irányítási rendszer e helyzetet jelentős változásokat hoz, de a beruházási hitelek kamatlábjának alakulását távolabbi időhorizontban nehéz meghatározni. Úgy tűnik, hogy a közelebbi jövőben a beruházási hitelek kamatlába inkább növekszik, mivel ez a szelektív hitelpolitikát jobban szolgálja, továbbá termelőeszköz — piac feszültséget enyhítheti. A későbbiek során viszont az az igény, hogy a holtmunkát olcsóbbá tegyék, az eleven munkához képest, ez az „olcsóbb pénzt” indokolhatja.

Összegezve: ha szocializmusbeli földár alakulást jövedelmi-hozadéki oldalról vizsgáljuk, a következő megállapításokra juthatunk: a) a földanyag ára a közelebbi jövőben növekszik, a járadék növekedése, valamint tőkésített kamatláb növekedése következtében. b) A földtőke növekedése, valamint az utána járó nagyobb kamat tőkésítése miatt. Nézetem szerint azonban az első tényező nagysága a távolabbi jövőben a földár meghatározásban kisebb súlyú lesz, a földanyag ára csökken (csökken a járadék a technikai fejlődés következtében, valamint amiatt is, hogy a mezőgazdasági árszint egy bizonyos ráfordítási szinthez viszonyítva már nem növekedhet). A második tényező szerepe növekszik.

III.

A FÖLDFORGALOM ÉS A FÖLD ÁRA

A föld árára a *piaci oldalról* is hatnak tényezők. Eddig a föld árát főképp *jövedelmi-hozadéki* oldalról vizsgáltuk.

Az, hogy a szocialista gazdaságban a föld ára nem volt a közgazdaságtannak mégcsak részletkérdése sem, több oka volt. Egyrészt az, hogy a föld mint termelőeszköz, többi (termelt termelőeszközzel került egy elbírálás alá, hogy egyik sem „nem áru”. Másrészt a földet ezen kívül azért sem tekintettük árunak, mert a föld a „természet terméke”, az egész nép tulajdonát alkotja. A föld tehát össznépi tulajdon. S mivel a „régeli elmélet” az állami szektoron belül tagadta az áru-viszonyokat, ezért a föld áruvoltát is. Harmadszor a földtulajdon szocialista átalakítása különböző földtulajdonviszonyokat eredményezett a szocialista országok között, de egy országon belül is. A földforgalmat akadályozták azon helytelen tulajdonelméleti koncepciónak az alapján is, hogy a szövetkezeti (csoport) tulajdon alacsonyabb rendű, nem következetes szocialista tulajdon. Így nem indokolt a föld szövetkezeti tulajdonba kerülése az adás-vétel útján. Negyedszer azt is számításba kell venni, hogy a szocialista országok nagy részében a mezőgazdasági termelőerők fejletlenek voltak, az ipar fejlesztése a mezőgazdasági tiszta jövedelem bizonyos átcsoportosítását követelte. Ilyen feltételek mellett a mezőgazdaság szűkös felhalmozási forrásait a földár léte még tovább csökkentette volna. Végül a korábbi

felfogás szerint, a föld ára tőkésített járadék, a legrosszabb földnek is van ára; amely a tőkésített abszolút járadék. A szocialista gazdaságban hiányzik a földtulajdon tőkés monopóliuma, nem helyes a föld áráról sem beszélni.

A szocializmus építésének második szakaszában egyfelől a termelési viszonyok (szocialista tartalma és mechanizmusa) változtak, másfelől a gazdaságelmélet is nagy részt levetkőzte baloldali-szektás és jobboldali-polgári vonásait. Ebből eredően föld-áruforgalom kérdései is másképpen jelentkeztek.

A föld-áru forgalomnál és a föld áránál nem a mezőgazdaságon kívüli és nem mezőgazdasági rendeltetésű földekre gondolunk (ipartelep, telek), hiszen e területen korábban is megvoltak a valóságos piaci viszonyok. A mezőgazdasági rendeltetésű (mezőgazdasági termelőeszköz) föld valóságos piaci forgalmának is kialakulnak a feltételei. Ebben az esetben a piac-értékítélete motiválja azokat a földárakat, amelyeket jövedelem-hozadéki oldalról közelítettünk meg. Ez más szóval azt is jelenti, hogy fel kell adni azt a tételt, hogy a *szocialista árutermelés azért szűkebbkörű, mert a föld azon kívül reked*. Vagyis elképzelhető földforgalom az állam és a termelőszövetkezetek, a tsz-ek, a szocialista szektor és a személyi szektor között.

A termelőszövetkezeti szektorban a földforgalomnak több indoka van: egyrészt a földmozgás, a nagy tagsűrűség-differenciák egészséges csökkenését hozná magával. Másrészt az eszközáramlás bizonyos formáinak megvalósulásáról szó van az állami szektoron belül is (kereskedelmi hitel, részvényforma, pénzkölcsönzés), ahol a gazdasági egységek tulajdoni elkülönültsége kisebb. A termelőszövetkezeti szektorban, ahol a tulajdoni elkülönültség erősebb, sem lehet figyelmen kívül hagyni a föld áruforgalmát. Harmadrészt a földárat — szocialista földforgalom esetén — nem szabad egyszerűen úgy felfogni, hogy az akadálya a technikai fejlődésnek. Ugyanis, ha a földforgalom következtében — feltételezve az elkülönült szövetkezeti földtulajdont — optimális nagyságú földkomplexumok alakulnak ki, illetve a föld „oda kerül”, ahol nagyobb hatékonysággal használják ki, mint korábban. Ez a munka hatékonyságát jobban növelheti, a technikát fejlesztő felhalmozást jobban ösztönözheti annál a „levonásnál”, amit a föld ára jelent.

Az előző fejezetben kifejtettekből következik, hogy a *földanyagnak és a földtőkének* egyaránt van tulajdona. Noha azt a megszorítást kell tennünk, hogy — mivel a szocializmusban nincs abszolút járadék, a legrosszabb földön nincs a földanyagnak „értéke”. Ebből az következik, hogy a) a föld ára itt a földtőke ára, b) a földanyag ára itt lehet a tiszta jövedelem tőkésítése is. (Ez viszont azzal a nehézséggel jár, hogy az egész tiszta jövedelmet meg kell osztani a földanyag árára és a folyamatos ráfordítások tiszta jövedelmére, c) hogy a pusztá föld árát itt még olyan „felszínesebb” jelenség, mint a járadék, sem határozza meg, tehát itt a föld forgalmi (föld keresletkínálati) viszonyoknak még nagyobb szerepe van.

E kérdéshez kapcsolódik, hogy megszűnt-e a földtulajdon monopóliuma a szocializmusban? Ha erre úgy válaszolnánk, hogy igen, nem felel meg a gazdasági tényeknek. Ami megszűnt az a földdel való *tőkés rendelkezés* monopóliuma. A földtulajdon monopóliumának azonban léteznek maradványai a szocializmusban is. Többek között; A földtulajdon, mint *földelsajátítás* nemcsak a rendelkezési mozzanatot, hanem a használati és a gazdálkodási mozzanatot is magában foglalja. A *rendelkezésben* is, ha feltételezzük a szövetkezeti földtulajdont, van elkülönültség.¹⁴ Ha az egyenlőtlenségek tartósak, ez monopolhelyzetet eredményez.

¹⁴ A legújabb tulajdon-elméleti felfogás szerint: a tulajdonnak, mint elsajátításnak, három mozzanata van; rendelkezés, használat és gazdálkodás, a tulajdoni elkülönültségen pedig az elsajátítás mozzanatainak más-más személyek, csoportoknál való meglétét értjük.

Igaz, hogy a szocialista állam — a kedvező természeti feltételek elsajátításából eredő tiszta jövedelmet elvonhatja. Ez azonban egyfelől népgazdaságilag nem indokolt, mert visszafogja a leghatékonyabb területeken a ráfordításokat, másfelől tökéletesen ezt meg sem oldhatja, mert a pótlólagos ráfordítások mindjárt újra teremtik a jó földeken a különbözeti járadékot.

A fentiekből az következik: a) *A földtulajdon monopóliuma a szocialista gazdaságban is e tekintetben létezik.* b) A földtulajdonban is van tulajdoni elkülönültség (ennek szervezeti formája a szövetkezet és jövedelmi formája a szövetkezeti járadék-elem), ez a föld-áru mivoltát követeli. c) Az is világos, hogy nem önmaga a pusztá föld „értékes” (ára van), illetve önmagából következik áru volta, hanem az elkülönült elsajátításból. *A földanyag elkülönült tulajdonából és a felhasználásával keletkezett elkülönült tulajdoni jövedelemből következik árukategória-jellege.*

A föld-áru forgalomban kialakult árak tendenciája követi-e a jövedelmi-hozadéki koncepció alapján kiszámított földárakat? Nyilvánvalóan — ha van is köztük valamelyes kapcsolat, pl. a jobb föld piaci ára is magasabb, mint a rosszabb földé — a kettő között szoros-szükségszerű kapcsolat nincs. Ez azzal magyarázható, hogy a föld „értéke” (ára) jövedelmi alapon (mivel a földanyag árát is tartalmazza általában) nem olyan objektív és uralkodó tendenciája a piaci földárnak, mint a *termelt* áruk társadalmi értéke azok piaci árának.

A földár, ha lesz is valóságos szocialista földpiac, nem tartozhat a szabad ár kategóriájába.¹⁵ Azért, mert *alapvető* termelőeszközzel van szó, de azért sem, mert nem a föld nem *félkésztermék*, alkatrész, nem kooperációs termék. A föld *államilag szabályozott ára maximált* (liminált) ár lehet minőségi kategóriánként megállapítva. Az ármegállapítás *két pillére*: a jövedelmi-hozadéki alapon megállapított földérték, valamint a valóságos piaci értékítélet (földpiackutatás) lehet.

¹⁵ Itt kérdezhetjük azt, ha nem lesz a földnek szabad ára, akkor miért lesz a piaca valóságos. Részben azért, mert a piac valóságos kritériumai fennállnak (szabad választás-döntés a termelési feltételek kombinálásában a vevő megvalósulásában), részben azért, mert a korlátozott áru is hathat a földkínálat-kereslet nagyságára.

Д-р Лайош Надь

СТОИМОСТЬ ЗЕМЛИ И ТЕОРИЯ СТОИМОСТИ РАБОЧЕЙ СИЛЫ

Работа включает три части. 1. Стоимость земли — стоимость земельного капитала и цена земли. 2. Цена земли и земельная рента. 3. Цена земли и отношения оборота земли.

Работа рассматривает вопрос о том, почему в условиях социализма вопрос оценки земли оттеснен пока на задний план. Это связано, с одной стороны, с тем, что упрощено понималось положение о том, что земельная рента и цена земли означают вычитание из вложенного в землю капитала. С другой стороны, оборот цен на сельскохозяйственные земли был крайне ограниченным.

При „установлении стоимости” земли необходимо провести разграничение между стоимостью земли как материи и стоимостью земельного капитала. В соответствии с этим, автор считает неправильными те точки зрения, которые при определении цены земли оставляют без внимания стоимость материала земли, равно как и те, которые приуменьшают значение земельного капитала.

К определению величины цены земли следует подходить, с одной стороны, с точки зрения вложений-прибыли, с другой стороны, — с точки зрения оборота цен.

В первом случае можно определить только расчетную цену земли, а во втором — реальную рыночную цену земли. Цена земли и в социалистическом хозяйстве может быть определена на основе как цены земельного материала, так и земельного капитала.

В рамках этого вопроса работа критикует неправильные концепции, связанные с определением цены земли, в том числе теории границы выгоды, теории „оценки прибыли” по Шмиту.

Работа рассматривает и влияние отношений оборота земли на ее цену. В пределах этого вопроса обсуждаются возможности оборота сельскохозяйственных земель в связи с формированием кооперативной земельной собственности.

Поскольку при определении цены земли играет роль и земельная рента, работа обсуждает также и вопрос о том, как формируется земельная рента в условиях капиталистического и социалистического хозяйства и какова причина релятивного снижения цены земли.

Dr. Lajos Nagy

BEWERTUNG DES BODENS UND DIE ARBEITSWERTTHEORIE

Der Aufsatz besteht aus drei Teilen: 1. Der „Wert” des Bodenmaterials, Bodenkapital und Bodenpreis 2. Bodenpreis und Bodenrente 3. Bodenpreis und Umsatzverhältnisse des Bodens.

Verfasser beschäftigt sich mit der Frage, warum das Problem der Bewertung des Bodens unter sozialistischen Verhältnissen bis jetzt in den Hintergrund gedrängt wurde. Dies hing einerseits damit zusammen, daß die These, nach der die Bodenrente und der Bodenpreis einen Abzug von dem in den Boden investierten Kapital bedeutet, wesentlich vereinfacht interpretiert wurde. Andererseits war der Umsatz des für landwirtschaftliche Zwecke benutzten Bodens bis vor kurzem äußerst beschränkt.

Bei der Bewertung des Bodens muß man zwischen Bodenmaterial und dem Wert des Bodenkapitals unterscheiden. Dementsprechend weist Verf. sowohl die Auffassung, daß man bei der Feststellung des Bodenpreises den Wert des Bodenmaterials außer acht lassen soll, als auch die Ansichten,

die die Bedeutung des Bodenkapitals einschränken, entschieden zurück. Die Höhe des Bodenpreises kann einerseits von dem Investitionseinkommen, andererseits vom Umsatz her festgestellt werden. In dem ersten Fall kann eher der Verrechnungspreis des Bodens, im zweiten dagegen der tatsächliche Marktpreis festgestellt werden. Der Bodenpreis soll auch im Sozialismus auf Grund des Preises des Bodenmaterials und des Bodenkapitals festgestellt werden. Hier knüpft der Aufsatz an die Kritik verschiedener irriger Konzeptionen an, so an die der Nutzgrenzentheorie und der Smithschen Einkommenswerttheorie.

Der Aufsatz behandelt weiterhin den Einfluß der Verhältnisse des Bodenumsatzes auf den Bodenpreis und die Möglichkeiten des Umsatzes der landwirtschaftlichen Bodenflächen in Zusammenhang mit der Herausbildung des genossenschaftlichen Bodeneigentums.

Da bei der Feststellung des Bodenpreises die Bodenrente eine wesentliche Rolle spielt, befaßt sich Verf. auch mit der Frage, wie sich die Bodenrente in der kapitalistischen und in der sozialistischen Wirtschaft gestaltet und was der Grund für den relativen Rückgang des Bodenpreises ist.